

Гінтерс З.В.¹

Діяльність українських педагогів в організації економічної освіти дітей і молоді (західноукраїнські землі першої половини ХХ століття)

¹ Гінтерс Зінаїда Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Львівський інститут банківської справи

Університет банківської справи Національного банку України, м. Львів, Україна

Анотація. У статті розглядається внесок українських педагогів в теорію і практику економічної освіти дітей і молоді у першій половині ХХ століття. Внаслідок аналізу їхніх праць було виявлено, що вітчизняні педагоги, як і західноєвропейські вчені, сприяли розвитку економічної освіти та застосуванню методів психологічних досліджень у професійній орієнтації. Особливу увагу вони приділяли формуванню нового педагогічного досвіду на основі експериментування, його узагальненню та теоретичному осмисленню.

Ключові слова: економічна освіта, професійна орієнтація, професійна консультація.

Вступ. Початок ХХ століття був переломним етапом суспільно-політичної та економічної боротьби на західноукраїнських землях. Після Першої світової війни проблема відбудови господарства покликала до життя необхідність підготовки кваліфікованих фахівців. Прогресивна інтелігенція краю розробляла теоретичні пропозиції і здійснювала практичні кроки, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності і самопомогі. Українські педагоги розглядали фахову економічну освіту, торговельне навчання та оволодіння справою банківництва української молоді як важливий чинник соціальної незалежності людини, а в майбутньому – творення незалежної держави України.

Короткий огляд публікацій з теми. Потужне громадсько-педагогічне сподвижництво організувало підготовку кадрів для української кооперації і торгівлі. Педагоги М. Базник, І. Блажкевич, М. Галуцинський, І. Герасимович, Ю.-К. Дзерович, Д. Коренець, І. Карбулицький, К. Коберський, І. Франко, І. Ющишин були активними учасниками багатьох господарських нарад, організаторами й учасниками заочних економічних курсів, вишкочів з метою поглиблення кооперативної ідеї, вироблення економічного світогляду населення. Актуальними як для свого часу, так і для сучасності є праці педагогів про важливість професійної орієнтації молоді, правильного вибору фаху.

Вагомого значення набиравало дослідження психології професійної придатності людини і, за словами М. Базника, "покликала до життя окрему установу, фахову пораду для вибору звання з професійним дорадником на чолі". Автор дає пораду вибору професії, спираючись як на дослідженні нахилів і здібностей людини, так і на вимогах, які ставить звання до людини. Допомагають дорадникові в тому учитель, шкільний лікар і фаховий психолог. На думку педагога, вибором професії, порадою щодо визначення свого місця у житті, тобто "вибором звання" повинні займатися "сучасна школа, дбайливий батько, народний провідник, політик, економіст, кожна професійна організація, словом – всі", оскільки правильне використання людської здібності має соціально-етичне значення, є одним "з найважливіших чинників господарського життя" [1, с. 119].

Педагог і організатор економічної освіти краю Д. Коренець багато уваги приділяв розбудові фахового шкільництва відповідно до потреб українського народу. "Треба, щоб народ зрозумів, що фахова школа –

це не остання пристань для менш здібної або малозабезпеченої молоді, а й життєва школа, яка дасть нам продуктивних робітників на різних ділянках праці" [6]. Проблему професійної освіти як важливої ланки в системі безперервної освіти розглядав Д. Коренець у таких працях, як "За фахову школу", "Організація торговельно-кооперативного шкільництва", "Кілька слів вияснення в справі нашої Торговельної школи", "Нові типи торговельних шкіл і їх значення для нас", "Рідна школа та реформи шкільництва", "Українська торговельно-кооперативна школа в 1933–34 рр.", "Фахові школи", "Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл".

На жаль, ідеї, висловлені Д. Коренцем, зустрічали негативне ставлення офіційної (польської) влади, а також певне незрозуміння українських верств населення, про що він з сумом писав: "На наших очах відбувається в Польщі перебудова й розбудова шкільництва усіх ступенів і родів. На нових основах перебудовано народну та середню школу, утворено найрізноманітніші нижчі, середні і вищі фахові школи. ... Дещо зроблено також і в нас у цьому напрямі, але цього мало... Наші школи зовсім не такі повні, як повинні бути, бо наш загал недооцінює-таки важливості шкільної науки". І автор закликає вести енергійну пропаганду, щоб родичі давали дітей до українських шкіл, створених товариством "Рідна Школа" [5, с. 133].

Особливу педагогічну цінність становить зв'язок професійної освіти особистості з принципом природовідповідності. У працях "Що робити з дітьми", "Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл" Д. Коренець аналізує ситуацію, яка, на його погляд, не є нормальною, а саме: часто дітей, здібних до практичної діяльності, віддають до загальноосвітніх гімназій, ліцеїв, керуючись лише показним престижем, волею батьків, а не природною обдарованістю дитини. "А чого дитину вчити, то знову ж залежить від таланту й бажання дитини. Є діти, що більше схильні до книжної науки, а є інші діти, що більше надаються до практичної науки... Тому вчасно пізнати, довідатися, до чого саме дитина надається, є справою дуже важливою для її майбутнього. На це не треба шкодувати ні коштів, ні праці. Як щось важливе починаємо, то треба добре обдумати, що робити, тим більше, що тут про рідних дітей йдеться" [8]. Прихильник фахової освіти Д. Коренець робить такий висновок: "То ж нехай до загальноосвітніх шкіл ідуть ті, що мають хист і

справжнє бажання до теоретичної науки, ті, що зможуть своє навчання продовжувати. Зате молодь з практичними нахилами, бажанням до творчої реальної праці та з духом підприємництва нехай іде до фахових шкіл" [7]. З цією метою він закликає, де лише можливо, створювати "порадні для вибору звання", організувати професійну орієнтацію молоді, різні види консультацій і знаходити підтримку серед найбільш прогресивних освітян краю. Зокрема М. Омельченко в книзі "Вибір фаху" акцентує увагу на тому, що нам, українцям, більш як будь-якому іншому народові, треба зберегти свої інтелектуальні і фізичні сили, "нам треба, щоб кожна одиниця якісно була якнайвищою", бо за відсутності "власної держави і нам треба себе виявити на кожному найменшому місці визначними працівниками, а головне – зберегти енергію, фізичну силу і свіжість духу, які так потрібні нам у нашій визвольній боротьбі" [10, с. 38].

Мета. Виходячи із цих реальних потреб, 4 лютого 1932 року у Львові був відкритий заклад професійної орієнтації шкільної молоді "Українська порада з вибору звання" як наукова комісія в Українському Педагогічному Товаристві (УПТ) "Рідна школа". Повідомляючи про відкриття такої установи, педагог І. Юцишин писав: "Тепер час вимагає розумного розподілу й оволодіння засобами праці. Кожна людина повинна зайняти своє місце у фаховій галузі матеріального чи духовного виробництва відповідно до своїх фізичних чи духовних талантів та можливостей. Невідповідний громадянин на невідповідному місці є самогубцем своєї індивідуальності та дезорганізатором життя, передбаченого соціального шляху творчості" [11, с. 241].

Матеріали і методи. З питань організації і підготовки поради при УПТ було засновано організаційний психотехнічний комітет, який старався ознайомити широкі кола українського громадянства "з наукою і працею можливої консультації з вибору звання через: 1) організацію пропаганди в пресі ("Діло", "Жіноча доля", "Новий Час", "Торгівля і Промисл", "Рідна школа", календарі і збірки "Просвіти"); 2) проведення циклу публічних лекцій зі сфери професійної орієнтації, прикладної психології, суспільної економії та гігієни; 3) написання і виголошення рефератів у "Технічному Товаристві", гуртках "Рідної школи", товаристві "Зоря", на з'їзді Українських інженерів. У справі матеріального і технічного забезпечення діяльності професійної установи організаційний комітет налагодив контакти з польською та єврейською професійними консультаціями у Львові, а також із зарубіжними: Психотехнічним інститутом у Відні, Психотехнічною академією у Празі й Центром чехословацької професійної консультації у Празі, у яких запозичив статuti, інструкції, тестові матеріали, необхідні для психотехнічної професійної консультації [3, с. 128-129].

Цією справою на основі статуту займалася окрема комісія при головному управлінні "Рідної школи" у Львові. Роботу професійної консультації щорічно забезпечувало в середньому 86 фізичних і 14 юридичних осіб (українські економічні й культурні установи та професійні організації). Бібліотека установи була укомплектована літературою українською та іноземними мовами (німецькою, чеською, англійською,

польською та ін.), що в цілому забезпечувало високий науковий і кваліфікаційний рівень консультацій, які надавали у письмовій чи усній формах, а також проведення спеціальних психотехнічних і лікарських дослідів.

При професійній консультації функціонували окремі секції: психотехнічна, економічно-статистична, секція фахового шкільництва. У закладах "Рідної школи" психотехнічна секція проводила тестові дослідження різних психічних функцій, на основі яких були розроблені діаграми і класифікаційні графіки, опрацьовано серію професійних тестів та складено професіографічні карти з точним виділенням психофізичних вимог 64-х професій.

Сферою діяльності економічно-статистичної секції було: 1) дослідження питань із сучасного українського економічного становища; 2) збирання відомостей про ринок праці; 3) надання інформації щодо термінових потреб фахівців з конкретних спеціальностей; 4) спрямовування молоді з народних і середніх шкіл до фахових шкіл; 5) налагодження тісного контакту з усіма професійними організаціями, економічними установами, промисловими і торговельними підприємствами; 6) обмін інформацією та порадами щодо підготовки фахівцями консультації рефератів про вибір спеціальності й професійні школи. Відповідно секція сформувала каталоги професій та ремісничих і торговельних шкіл.

Фахівці секції збирали інформаційний матеріал про професійні школи. Було складено перелік українських і польських професійних шкіл, розташованих на західноукраїнських землях. Члени секції збирали дані про професійні вищі школи в Чехословаччині, Англії, Австрії, Німеччині, Бельгії, Польщі, а також у Франції, Данії, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Італії, з метою полегшення пошукової роботи встановили контакти зі студентськими організаціями у вищих школах.

Секція фахового шкільництва організувала обмін української галицької молоді та української молоді в Америці для навчання. У цій справі було прийнято документ (комунікат) про посередництво, потреби і можливості обміну для навчання учнів, студентів, дітей американських українців і місцевих українських громадян. Такі інформаційні статті були розміщені в американській пресі (газети "Свобода", "Народна воля", "Америка").

Важливою сферою діяльності секції була організація при професійній консультації інформаційно-координуючого центру для учнів ремісничих установ і торговельних практикантів – "Бюро посередництва місць науки і праці для ремісничих і торговельних практикантів", яке вже на початку своєї роботи займалося учнями доповнюючих фахових шкіл і учнями приватних майстрів. З цього приводу в періодичних виданнях для широкого загалу подавалася інформація про належно організоване бюро, за допомогою якого можна практично розв'язувати одну з найважчих проблем – скерування української молоді на навчання і практику на промислові, ремісничі і торговельні підприємства. Важкі господарські відносини українського села – безземелля і безробіття – змушували селян емігрувати з села до міста і шукати праці на інших ділянках господарського життя, але місто могло дати робо-

ту лише кваліфікованим фахівцем, що мали знання в галузі ремесла, промислу і торгівлі.

Секція збирала інформаційний матеріал про різні ремісничо-промислові і торговельні фірми, які послуговувалися працею практикантів, налагоджувала контакти та дбала про скерування до них кандидатів на практичне навчання. Щоб виконати це завдання, центр вів облік ремісничо-промислових і торговельних фірм за допомогою окремих картотек. Кожна фірма мала свою картотеку, в якій реєструвала прийом і звільнення практикантів. Аналогічно вели окремі обліки для учнів і практикантів. Практика показала, що більшість ремісників і купців не оцінила велику потребу таких бюро. Господарська скрута та висока оплата утруднювали прийом нових учнів. Виходячи з такого становища, члени секції досягнули домовленості з товариством "Народна Торговля" про прийом на навчання торговельних практикантів тільки через центр професійної консультації. Для зв'язків з приватними крамницями було організовано їх реєстрацію через Союз українських купців. Крім того, було налагоджено зв'язки з Міщанським братством, "Зорею", Ремісничою бурсою, товариством "Праця", всього – з 42-ма ремісничими, промисловими, торговельними фірмами, залучено до праці в секції представників цих організацій [3, с. 130].

Дослідницька діяльність тогочасних психотехнічних інститутів чи професійних консультацій – іноземних чи українських – здійснювалася у двох напрямках: 1) дослідження вимог і медичних чи фізіологічних показань чи протипоказань, які ставить конкретна професія до людини, її психологічних особливостей, тобто професіографічні досліді; 2) дослідження здібностей, нахилів, психологічних особливостей, працеспроможності кандидатів. Результати цих досліджень служили підставою до складання професіографічних карт досліджуваної професії.

Під час досліджень кандидатів спеціалісти консультації використовували індивідуальні й групові експериментальні методи (фізичні подразнення органів мислення, реакція реагування) і тестування. У звітах 1930-х років знаходимо дані, згідно з якими в середньому за рік спеціалістами консультації здійснено повні психотехнічні дослідження над 247 пацієнтами у Львові і провінції, а також 183 лікарські огляди. Як писав В. Метельський у статті "Психологічні досліді при виборі звання", за результатами одного з досліджень, 159-м кандидатам рекомендовано продовжити навчання або працювати в таких галузях виробництва: торгівля (39 осіб), городництво (14 осіб), агрономія (9 осіб), медицина (7 осіб), пекарня (7 осіб), кошикарство (5 осіб), фотографія (4 особи), лісництво (2 особи), середні школи (31 особа), технічні школи (12 осіб), рільничі школи (7 осіб), школи піклунок (6 осіб), філософія (6 осіб), слюсарство (4 особи), будівництво (3 особи), право (3 особи) [9, с. 125].

Результати досліджень підтверджували, що "фаховій спроможності одиниці, успіхам, які вона може досягнути у своїй праці, сприяє не лише доцільна фахова підготовка, але й у великій мірі вроджена здатність до вибраного покликання... Для кожного звання характерні кілька яскраво виражених основних ознак: спеціального виду увага, пам'ять, відповідний ритм

життя, реагування нервової системи, комбінації здібностей". Цікавим є факт, що психологи того часу виділяли в залежності від домінуючої здібності суб'єктивний, об'єктивний, рефлексійний та чуттєвий типи людей, які відповідають сучасним чотирьом акцентованим типам темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик і меланхолік. Об'єктивний тип (сангвінік) характеризувався як описовий, інтелектуально зберігаючий, який виділяє ту енергію, яку акумулює у собі власною працею, додаючи ззовні дещо суто своє, той, що пристосовується до об'єкту.

На думку психологів першої половини ХХ століття, люди з цим типом темпераменту мають нахил до професійної діяльності вчителя, винахідника, інженера, адвоката, торговельного працівника, організатора, наукового дослідника, адміністратора, службовця. Щодо інших психологічних особистісних якостей та здібностей кандидата, необхідних для торговельної діяльності, професіографія містила такі вимоги: зорова пам'ять, розумова рухливість, хист до рахунків, любов до порядку, які мусять бути розвинені значною мірою. Менш важливі для купця здорові нерви, здорові легені, швидкість рухів, слухова пам'ять, неприйняття того, що шкодить увазі, спроможність реагувати одночасно на різні речі, тривалість уваги, оперативне мислення й терпеливість. Крім того, урахувались особистісні цінності, такі як "такт і вихованість, розуміння людей, обережне поводження з товаром, точне знання, де товар лежить, ввічливість і вміння говорити з клієнтами, гарні манери, приємний усміх, толерантність, постійно добрий настрій, приємна зовнішність, терпимість" [2, с. 20].

Вимоги (професіографія) до фаху секретаря-друкарки чи стенографістки полягали у здатності читати невиразний, складний чи взагалі незрозумілий текст, у загальному знанні правильної орфографії, значній за об'ємом і розподілом увазі, швидкості і впорядкованості рухів, зоровій пам'яті, дотиковій вразливості. Такі дослідження та складені спеціалістами професійної консультації професіографічні карти давали можливість молоді зробити правильний професійний вибір.

Результати та їх обговорення. "Невмирущий творчий геній живої Нації навіть у найгірших обставинах знаходив для себе вихід", – зазначалося 1938 року у педагогічному часописі "Шлях виховання й навчання". На місце загальноосвітніх шкіл усяких типів створювались різного роду курси, вишколи, як нові форми українського економічного виховання. Серед багатьох невідрадних явищ в українському шкільництві 1930-х років, що повстали зрештою не з нашої вини, українське фахове шкільництво належить безумовно до позитивних і радісних, підтверджуючи тим, що українська освіта прямує в своєму розвитку правильним шляхом, обіймаючи щораз нові ділянки, зокрема так потрібні в пору соціальної перебудови суспільства – фахові, економічні школи [3, с. 131].

Навчання і виховання – складний, нероздільний процес. "Школа має виховувати і учити, – писав Д. Коренець – Виховуючи, повинна школа розвивати такі прикмети характеру молоді, яких треба, щоб людина була добрим громадянином. Научаючи, має школа дати учням засіб знання, який потрібний у

практичному житті". Головна ідея навчально-виховного процесу, як вважав Д. Коренець, полягає в тому, щоб виховати "людину-громадянина, людину з характером, людину, яка ...стане двигуном, носієм та співучасником справжньої демократії в господарському і духовному житті народу" [4, с. 442].

Висновки. Українські педагоги своїми працями зробили значний внесок в теорію і практику економічної освіти, господарського виховання дітей і молоді у першій половині XX століття. Внаслідок аналізу їх-

ніх праць виявлено, що вітчизняні педагоги, як і західноєвропейські вчені, сприяли розвиткові економічної освіти та застосуванню методів психологічних досліджень у професійній орієнтації. Особливу увагу вони приділяли формуванню нового педагогічного досвіду на основі експериментування, його узагальненню та теоретичному осмисленню, використовували досягнення психолого-педагогічних наук на користь суспільності.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Базник М. Вибір звання // Українська школа. – 1942. – № 5-6. – С. 119-124.
Baznyk M. Wybier zwania [Choice of rank] // Ukrainska schkola. – 1942. – № 5-6. – S. 119-124.
2. Базник М. Народна школа і вибір звання // Шлях навчання і виховання. – 1930. – Кн. 1. – С. 18-21.
Baznyk M. Narodna shkola i wybier zwania [Folk school and choice of rank] // Schliach nawtshania i wychowania, 1930. Kn. 1. – 18-21 s.
3. Гіптерс З. В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть): монографія / З. В. Гіптерс. – К.: УБС НБУ, 2011. – 347 с.
Gipters Z. W. Ekonomitschna oswita na zachidnoukrainskikh zemliach ta ii spodvyzhniki (XIX – perscha polowyna XX stolit) [Economic education on Western Ukraine and his associates (XIX is the first half of XX of centuries)]: monografia / Z. W. Gipters. K.: UBS NBU, 2011. – 347 s.
4. Коренець Д. 20-ліття нашої торговельно-кооперативної школи (5.X.1911– 5.X.1931)// Кооперативна республіка. – 1931. – № 12. – С. 434-442.
Korenez D. 20-litia naschoi torhowelno-kooperatywnoi shkoly [20year of our trade-co-operative school] (5.X.1911– 5.X.1931)// Kooperatywna Respublika. – 1931. – №. 12. – S. 434-442.
5. Коренець Д. Помагаймо молоді добути освіту // Рідна школа. – 1937. – № 10. – С. 133.
Korenez D. Pomahajmo molodi dobyty oswitu [Help young people to extract education] // Ridna schkola. – 1937. – № 10. – S.133.
6. Коренець Д. Реформа фахового шкільництва в Польщі // Рідна школа. – 1934. – № 2. – С. 21-23.
Korenez D. Reforma fachowoho shkilyntstwa w Polschi [Reform of professional apprenticeship is in Poland] // Ridna schkola. – 1934. – № 2. – S. 21-23.
7. Коренець Д. Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – № 37. – С. 3-4.
Korenez D. Tcschy my dijsno widtschuwajemo potrebu fachowych schkil [Whether we feel the necessity of professional schools really] // Hospodarsko-kooperatywnyj tshasopis. – 1927. – № 37. – C. 3-4.
8. Коренець Д. Що робити з дітьми // Рідна школа. – 1934. – № 10. – С. 150-151.
Korenez D. Scho robyty z ditmy [What to do with children] // Ridna schkola. – 1934. – № 10. – C. 150-151.
9. Метельський В. Психологічні досліди при виборі звання // Шлях виховання й навчання. – 1934. – Кн. 2. – С. 122-127.
Metelskyj W. Psycholohitschni doslidy pry wybori zwania [Psychological experiments are at the choice of rank] // Schliach wychowania i nawtshania. – 1934. – Kn. 2. – S. 122-127.
10. Омельченко М. Вибір фаху. – Прага, 1925. – 38 с.
Omeltschenko M. Wybier fachu [Choice of profession]. – Praha, 1925. – 38 s.
11. Ющишин І. Новий культурно-суспільний почин // Шлях виховання і навчання. – 1932. – Кн. 4. – С. 240-242.
Juschyschyn I. Nowyj kulturno-suspilnyj potschyn [New in a civilized manner-public initiative] // Schliach wychowania i nawtshania. – 1932. – Kn.4. – S. 240-242.

Gipters Z.W. Activity of the Ukrainian teachers is in organization of economic education of children and young people (Western Ukraine of the first half of XX of century)

Abstract. In the article the contribution of the Ukrainian teachers is examined to the theory and practice of economic education of children and young people of the first half of XX of century. It was educed as a result of analysis of their works, that domestic teachers, as well as West-European scientists, assisted development of economic education and application of methods of psychological researches in the professional orientation. The special attention they spared to forming of new pedagogical experience on the basis of experimentation, to his generalization and theoretical comprehension.

Keywords: economic education, professional orientation, professional consultation.

Гиптерс З.В. Деятельность украинских педагогов в организации экономического образования детей и молодежи (западнoукраинские земли первой половины XX века)

Аннотация. В статье рассматривается вклад украинских педагогов в теорию и практику экономического образования детей и молодежи в первой половине XX века. В результате анализа их работ было выявлено, что отечественные педагоги, как и западноевропейские ученые, способствовали развитию экономического образования и применению методов психологических исследований в профессиональной ориентации. Особое внимание они уделяли формированию нового педагогического опыта на основе экспериментирования, его обобщению и теоретическому осмыслению.

Ключевые слова: экономическое образование, профессиональная ориентация, профессиональная консультация.